

CZERWIEC 2024

„Monitor ASEAN” omawia i komentuje najważniejsze wydarzenia związane z aktualną sytuacją polityczną, gospodarczą i społeczną w państwach Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej, ze szczególnym naciskiem na działania Chin w regionie.

DR MATEUSZ CHATYS

OŚRODEK SPRAW AZJATYCKICH
UNIwersytet Łódzki

MONITOR ASEAN

CZERWIEC 2024

WŁADIMIR PUTIN W WIETNAMIE

Niedługo po wizycie w Korei Północnej prezydent Federacji Rosyjskiej złożył wizytę w Hanoi, gdzie spotkał się z najważniejszymi przedstawicielami rządu oraz Komunistycznej Partii Wietnamu. Przedstawiciele obu państw podpisali kilkanaście porozumień, ale żadne z nich nie dotyczyło bezpośrednio kwestii bezpieczeństwa. Nie jest jednak wykluczone, że współpraca militarna była przedmiotem dodatkowych umów, których treść nie została podana do wiadomości publicznej. Mimo wszystko ewentualne wsparcie dla rosyjskich działań zbrojnych na Ukrainie jest mało prawdopodobne, ponieważ byłoby sprzeczne ze zbalansowaną polityką zagraniczną Wietnamu, określaną mianem dyplomacji bambusowej.

I. STOSUNKI WEWNĄTRZ ASEAN

2 czerwca: prezydent Ukrainy spotkał się z prezydentem oraz premierem Singapuru. W ramach wizyty w Singapurze, Wołodymyr Zełenski wziął udział w dialogu Shangri-La, a także spotkał się z prezydentem Tharmanem Shanmugaratnamem oraz premierem i ministrem finansów Lawrenceem Wongiem. Podczas spotkania zostało zawarte porozumienie mające na celu zwiększenie liczby połączeń lotniczych pomiędzy państwami. Ponadto omówione zostały kwestie związane z sytuacją regionalną i międzynarodową w kontekście przestrzegania prawa międzynarodowego i zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych dotyczących rozwiązywania konfliktów. Prezydent Zełenski docenił postawę singapurskiego rządu, który potępił rosyjską agresję, a także zaprosił premiera Wonga do udziału w konferencji pokojowej w Szwajcarii. Liderzy obu państw omówili również kwestie związane ze zwiększeniem wymiany handlowej oraz eksportu produktów rolnych do Singapuru.

3 czerwca: Indonezja zapowiedziała gotowość wysłania sił pokojowych do Palestyny, aby przyspieszyć zawieszenie broni w konflikcie pomiędzy Izraelem i Hamasem. Podczas dialogu Shangri-La w Singapurze, prezydent elekt Prabowo Subianto poparł propozycję Joe Bidena dotyczącą wprowadzenia zawieszenia broni w Gazie. Ponadto wyraził gotowość indonezyjskich sił zbrojnych do udziału w misji pokojowej pod przewodnictwem ONZ, które mogłyby monitorować przestrzeganie zawieszenia broni, a także wspierać

działania humanitarne. Prabowo Subianto wezwał jednocześnie do przeprowadzenia śledztwa w sprawie działań realizowanych w regionie Rafah, znajdującym się na południu Gazy. Na marginesie szczytu w Singapurze indonezyjski prezydent elekt spotkał się prezydentem Ukrainy oraz sekretarzem obrony USA. Głos w sprawie konfliktu na Bliskim Wschodzie zabrał także urzędujący prezydent Indonezji – Joko Widodo, który wezwał rząd Izraela do podporządkowania się Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości w sprawie zaprzestania ofensywy w Rafah.

3 czerwca: birmańska junta zamordowała ponad 50 cywili podczas ofensywy w stanie Arakan. Zbrojne ugrupowanie mniejszości etnicznej – Armia Arakanu, poinformowało o wkroczeniu ponad 100 birmańskich żołnierzy do wioski Byian Phyu w pobliżu stolicy stanu Arakan – Sittwe. W wyniku ofensywy zginęły 53 osoby, w tym dwóch nastolatków oraz pięć kobiet.

3 czerwca: prezydent Ukrainy złożył niespodziewaną wizytę na Filipinach. Wołodymyr Zełenski spotkał się w Manili z prezydentem Ferdinandem Marcosem Jr., z którym omówił udział przedstawicieli filipińskiego rządu w szczycie pokojowym w Szwajcarii, zaplanowanym na 15-16 czerwca. Liderzy obu państw krytycznie odnieśli się do działań Chin podczas dialogu Shangri-La. Choć prezydent Marcos Jr nie wymienił Chin bezpośrednio, to zwrócił uwagę uczestników szczytu na nielegalne i agresywne działania mające miejsce na spornym obszarze Morza Południowochińskiego. Natomiast prezydent Zełenski oskarżył rząd w Pekinie o wspieranie Rosji w udaremnieniu szczytu pokojowego w Szwajcarii. Warto zwrócić uwagę, że Ukraina zamierza otworzyć swoją ambasadę na Filipinach do końca 2024 r., co ma się przyczynić do rozwoju stosunków dwustronnych. Korzystając z okazji prezydent Ukrainy podziękował za wsparcie filipińskiego rządu w obliczu rosyjskiej inwazji działaniami realizowanymi na forum ONZ. Filipiny konsekwentnie popierają rezolucje ONZ wymierzone w Rosję.

5 czerwca: prezydent Indonezji zapowiedział rozpoczęcie urzędowania w nowej stolicy kraju w lipcu bieżącego roku. Joko Widodo poinformował, że budowa na Borneo nowej stolicy państwa – Nusantara, o wartości 32 mld USD została zakończona w 80%. W związku zaawansowanym postępem prac oraz niespodziewaną rezygnacją kadry kierowniczej wyższego szczebla, która nadzorowała realizację projektu, prezydent podjął decyzję o przyspieszeniu przeniesienia jego gabinetu z Dżakarty do Nusantara.

6 czerwca: straż przybrzeżne państw członkowskich ASEAN pracują nad stworzeniem regionalnego protokołu w odpowiedzi na eskalację napięć na Morzu Południowochińskim. Na Filipinach odbyła się trzydniowa konferencja z udziałem przedstawicieli straży przybrzeżnych ze wszystkich dziesięciu państw ASEAN, podczas której omówione zostały działania mające na celu rozszerzenie

koordynacji i współpracy pomiędzy państwami członkowskimi z zakresu przeciwdziałania zagrożeniom, takim jak handel narkotykami, przemyt ludzi, nielegalne połowy, piractwo. Rzecznik filipińskiej straży przybrzeżnej, kontradmirał Armando Balilo poinformował również, że w planach jest opracowanie specjalnych protokołów regulujących działania straży przybrzeżnych oraz agencji egzekwujących prawo morskie.

6 czerwca: Zgromadzenie Narodowe Wietnamu mianowało nowego ministra bezpieczeństwa publicznego. 21 maja bieżącego roku Zgromadzenie Narodowe odwołało To Lama ze stanowiska ministra bezpieczeństwa publicznego z uwagi na jego nominację na stanowisko prezydenta Wietnamu. W ramach zamkniętego głosowania na nowego ministra został wybrany 58-letni członek Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Wietnamu - Luong Tam Quang, który pełnił wcześniej funkcję wiceministra bezpieczeństwa publicznego.

7 czerwca: premier Malezji wezwał do zaprzestania przemocy i marginalizacji politycznej w Birmie. Podczas 37. posiedzenia okrągłego stołu ds. Azji i Pacyfiku, Anwar Ibrahim podkreślił znaczenie przestrzegania wytycznych zwartych w pięciopunktowym konsensusie, a także wezwał do podjęcia bardziej zdecydowanych kroków zmierzających do stabilizacji sytuacji wewnętrznej w Birmie. W przyszłym roku Malezja przejmie od Laosu prezydencję w ASEAN, a co za tym idzie będzie miała więcej możliwości, aby wpłynąć na koordynację działań stowarzyszenia wobec birmańskiej junty.

7 czerwca: minister obrony Szwecji złożył wizytę na Filipinach, podczas której wyraził swoje zaniepokojenie napięciami na Morzu Południowochińskim. Pål Jonson spotkał się w Manili z filipińskim ministrem obrony Gilberto Teodoro Jr., z którym omówił zagadnienia dotyczące rozszerzenia dwustronnej współpracy z zakresu bezpieczeństwa. Przy tej okazji szwedzki minister obrony wyraził swoje zaniepokojenie agresywnymi działaniami wymierzonymi w filipińskie statki na spornych obszarach Morza Południowochińskiego, które jego zdaniem nie tylko stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Filipin, ale również podważają międzynarodowy system bezpieczeństwa.

9 czerwca: rząd premiera Tajlandii cieszy się niskim poparciem społecznym. Według ostatniego sondażu przeprowadzonego przez Narodowy Instytut Administracji Rozwoju (Nida) w dniach 4 i 5 czerwca na grupie 1310 osób, 2/3 respondentów stwierdziło, że są częściowo lub całkowicie niezadowoleni z działań rządu Sretthy Thavisina. Zdaniem około 70% ankietowanych w ciągu ostatnich dziewięciu miesięcy rząd nie wprowadził żadnych kluczowych zmian, które przyczyniłyby się do poprawy jakości życia obywateli kraju.

9 czerwca: rząd Tajlandii wycofuje się z kontrowersyjnej opłaty turystycznej. Premier Srettha Thavisin zapowiedział wycofanie projektu poprzedniego rządu, który zakładał nałożenie opłaty w wysokości 300 batów (około 8 USD) na wszystkich zagranicznych turystów, którzy przybyli do Tajlandii samolotem. Projekt ustawy spotkał się z dużym sprzeciwem sektora prywatnego w kraju.

10 czerwca: Filipiny planują rozpocząć rozmowy z Nową Zelandią na temat zacieśnienia współpracy z zakresu bezpieczeństwa. Minister spraw zagranicznych Filipin Enrique Manalo zapowiedział rozpoczęcie w najbliższym czasie rozmów z rządem Nowej Zelandii na temat zawarcia porozumienia o statusie sił wizytujących (Status of Visiting Forces Agreement, SOVFA), czyli analogicznej umowy do VFA zawartej ze Stanami Zjednoczonymi oraz Australią czy RAA, która ma być sfinalizowana z Japonią w lipcu podczas spotkania ministrów obrony i spraw zagranicznych w formule 2+2. Dodatkowo w planach jest zawarcie porozumienia o wzajemnym wspieraniu logistycznym.

14 czerwca: Wietnam ogłosił swoją kandydatkę na stanowisko sędziego Międzynarodowego Trybunału Prawa Morza. Wietnamską kandydatką została prof. Nguyen Thi Lan Anh, pełniąca funkcję dyrektora generalnego Instytutu Morza Wschodniego przy Akademii Dyplomatycznej Wietnamu. Kandydatura została ogłoszona podczas 34. spotkania przedstawicieli państw sygnatariuszy UNCLOS, które odbyło się w Nowym Jorku.

16 czerwca: marynarki wojenne z Wietnamu i Kambodży przeprowadziły 75. edycję wspólnego patrolu. Dwa statki wietnamskiej oraz kambodżańskiej marynarki wojennej przeprowadziły wspólny patrol na mocy porozumienia dwustronnego podpisanego w 2009 r. W ramach inicjatywy zrealizowano między innymi ćwiczenia poszukiwawczo-ratownicze.

16 czerwca: Filipiny zwróciły się do ONZ o uznanie roszczeń do rozszerzonego szelfu kontynentalnego na Morzu Południowochińskim. Filipiński rząd złożył 15 czerwca wniosek o uznanie zewnętrznych granic szelfu kontynentalnego rozciągającego się na odległość 350 mil morskich od zachodnich wybrzeży wyspy Palawan. Złożenie wniosku jest następstwem 15-letnich badań dna Morza Południowochińskiego i ma na celu zapewnienie Filipinom prawa do badań i eksploatacji zasobów naturalnych w ramach rozszerzonego szelfu kontynentalnego, zgodnie z UNCLOS.

18 czerwca: były premier Tajlandii został zwolniony za kaucją po postawieniu zarzutów. Thaksin Shinawatra usłyszał zarzuty obrazy majestatu monarchii oraz popełnienia przestępstw komputerowych w związku z wywiadem udzielonym południowokoreańskiej gazecie Chosun Ilbo w maju 2015 r. Został jednak zwolniony po wpłaceniu kaucji w wysokości 500 tys. batów

(około 13 570 USD). Były premier nie przyznaje się do stawianych mu zarzutów i zapowiedział swoją obronę w sądzie. Thaksin Shinawatra musiał oddać swój paszport i ma zakaz opuszczania kraju.

18 czerwca: senat Tajlandii przyjął końcowe czytanie ustawy umożliwiającej małżeństwo par jedнопłciowych. Większość senatorów poparło ustawę, albowiem 130 osób zagłosowało za jej przyjęciem, natomiast cztery opowiedziały się przeciwko, a 18 wstrzymało się od głosu. Ustawa wejdzie w życie w ciągu 120 dni od uzyskania akceptacji przez króla. Na mocy nowych regulacji prawnych parom homoseksualnym będą przysługiwały takie same prawa jak parom heteroseksualnym pod względem adopcji dzieci oraz dziedziczenia. Wszystko wskazuje na to, że Tajlandia będzie trzecim azjatyckim państwem (po Tajwanie i Nepalu), w którym będą możliwe małżeństwa par jedнопłciowych.

18 czerwca: premier Kambodży złożył oficjalną wizytę w Singapurze. Podczas swojej pierwszej oficjalnej wizyty w Singapurze w roli premiera Kambodży, Hun Manet spotkał się z prezydentem Tharmanem Shanmugaratnamem oraz premierem i ministrem finansów Lawrencem Wongiem. Przedstawiciele obu państw omówili kwestie związane ze współpracą z zakresu handlu i inwestycji, finansów, bezpieczeństwa żywnościowego oraz źródeł energii odnawialnej. Ponadto doszło do podpisania protokołu ustaleń o współpracy w obszarze administracji cyfrowej. Przy okazji wizyty władze monetarne obu państw ogłosiły rozpoczęcie inicjatywy korytarza przejrzystości finansowej, mającej na celu stworzenie przyjaznej infrastruktury cyfrowej ułatwiającej handel oraz transgraniczne usługi finansowe dla małych i średnich przedsiębiorstw.

18 czerwca: Malezja przygotowuje się do przystąpienia do BRICS. Premier Malezji Anwar Ibrahim w wywiadzie dla chińskiego Guancha poinformował o podjęciu decyzji w sprawie przygotowania do rozpoczęcia formalnych procedur mających na celu przystąpienie do BRICS.

18 czerwca: przedstawiciele Filipin wzięli udział w ceremonii wodowania nowej jednostki dla filipińskiej marynarki wojennej, zbudowanej w Korei Południowej. Południowokoreańska stocznia HD Hyundai Heavy Industries (HHI) zwodowała nową korwetę zbudowaną dla filipińskiej marynarki wojennej - BRP Miguel Malvar. W wydarzeniu wzięł udział między innymi minister obrony Filipin Gilberto C. Teodoro Jr. Nowy statek o długości 118,4 m i szerokości 14,9 m rozwija prędkość około 28 km/h, a jego zasięg wynosi 8330 km. Ponadto jednostka jest wyposażona w zaawansowane systemy uzbrojenia oraz radarowe. BRP Miguel Malvar wejdzie do służby filipińskiej marynarki wojennej do 2025 r., po przejściu niezbędnych prób morskich oraz zainstalowaniu wyposażenia. Druga korweta tego samego typu ma zostać zbudowana do

grudnia bieżącego roku. W ramach programu modernizacji sił zbrojnych Horizon, Filipiny zamówiły w stoczni HHI łącznie dziesięć statków: 2 fregaty w 2016 r., dwie korwety w 2021 r. i sześć morskich statków patrolowych w 2022 r. Warto również dodać, że HHI jest odpowiedzialna dodatkowo za konserwację i naprawę dwóch fregat typu BRP Jose Rizal dostarczonych filipińskiej marynarce wojennej w latach 2020-2021.

19 czerwca: napięcia pomiędzy prezydentem a wiceprezydent Filipin narastają. Wiceprezydent Sara Duterte niepodziwianie zrezygnowała ze stanowiska ministra edukacji oraz wiceprzewodniczącego grupy zadaniowej do spraw walki z rebeliantami. Decyzja o rezygnacji jest odbierana jako kolejny dowód na rozłam sojuszu politycznego zawartego w 2022 r. pomiędzy rodziną Marcosów oraz Duterte, który umożliwił zwycięstwo w wyborach. Pierwsze oznaki napięć pomiędzy dwoma wpływowymi rodami politycznymi były widoczne już w styczniu bieżącego roku, kiedy były prezydent Rodrigo Duterte (ojciec Sary Duterte) oskarżył urzędującego prezydenta Ferdinanda Marcosa Jr. o zażywanie narkotyków.

19 czerwca: szef Komunistycznej Partii Wietnamu (KPW) w Hanoi podał się do dymisji. Wietnamski rząd wydał oświadczenie, zgodnie z którym były minister finansów oraz szef KPW w Hanoi - Dinh Tien Dung, podał się do dymisji z powodu nieprawidłowości, których się dopuścił w ministerstwie finansów w latach 2016-2021. Nieprawidłowości polegały na niewłaściwym zarządzaniu emisją oraz obrotem obligacjami korporacyjnymi, co doprowadziło do poniesienia strat przez budżet państwa.

19 czerwca: birmańska junta aresztowała 22 osoby za upamiętnienie urodzin byłej radczyni stanu. Birmańska policja aresztowała Mandalaj 22 osoby, które opublikowały swoje zdjęcia z kwiatami we włosach (symbol nawiązujący do byłej radczyni stanu). Aung San Suu Kyi, która od czasu wojskowego zamachu stanu z lutego 2021 r. przebywa w areszcie, obchodziła 19 czerwca 79 urodziny. Laureatka Pokojowej Nagrody Nobla odsiaduje wyrok 27 lat pozbawienia wolności.

20 czerwca: Władimir Putin złożył wizytę w Wietnamie. Prezydent Rosji po wizycie w Korei Północnej odwiedził Wietnam, gdzie spotkał się z najważniejszymi przedstawicielami rządu oraz Komunistycznej Partii Wietnamu. W ramach dwudniowej wizyty przedstawiciele obu państw podpisali szereg porozumień, z których jedenaście zostało przedstawionych do wiadomości publicznej. Władimir Putin oraz jego wietnamski odpowiednik To Lam zobowiązali się do zacieśnienia współpracy z zakresu edukacji, nauki i technologii, eksploracji złóż ropy i gazu ziemnego oraz źródeł energii odnawialnej.

21 czerwca: Wietnam wyraził gotowość do rozmów z Filipinami na temat uregulowania granic szelfu kontynentalnego obu państw na Morzu Południowochińskim. Rzeczniczka wietnamskiego ministerstwa spraw zagranicznych Pham Thu Hang poinformowała na konferencji prasowej, że rząd w Hanoi jest otwarty na rozmowy z Filipinami w sprawie pokrywających się roszczeń morskich w ramach szelfu kontynentalnego, aby osiągnąć rozwiązanie zadowalające obie strony. Komentarz Wietnamu należy rozpatrywać przez pryzmat działań filipińskiego rządu, który 15 czerwca złożył wniosek do Komisji ONZ ds. Granic Szelfu Kontynentalnego o uznanie zewnętrznych granic szelfu rozciągającego się na odległość 350 mil morskich od zachodnich wybrzeży wyspy Palawan.

24 czerwca: sąd na Filipinach uniewinnił aktywistkę krytykującą Rodrigo Duterte, kiedy ten był prezydentem. Filipiński sąd umorzył ostatnią z trzech spraw narkotykowych toczących się przeciwko aktywistce udzielającej się na rzecz ochrony praw człowieka Leili de Limie, która była jednocześnie jednym z największych krytyków kampanii antynarkotykowej zainicjowanej przez ówczesnego prezydenta Rodrigo Duterte. Leila de Lima została zatrzymana w 2017 r. pod zarzutem umożliwiania handlu narkotykami w zakładach karnych, kiedy sprawowała funkcję ministra sprawiedliwości w latach 2010-2015. Od samego początku wiele wskazywało na to, że zarzuty mają charakter polityczny, albowiem w okresie postawienia zarzutów Leila de Lima była senatorem stojącym na czele senackiego śledztwa w sprawie kampanii antynarkotykowej realizowanej na Filipinach. Od pierwszego zarzutu została uniewinniona w lutym 2021 r. z uwagi na niewystarczające dowody, natomiast od drugiego w maju 2023 r., po tym jak świadkowie wycofali się ze swoich zeznań. W listopadzie ubiegłego roku była senator została zwolniona z więzienia po wpłaceniu kaucji. W areszcie spędziła niemal siedem lat.

KOMENTARZ

Władimir Putin złożył dwudniową wizytę w Wietnamie po pobycie w Chinach oraz Korei Północnej, wysyłając w ten sposób sygnał, że próby międzynarodowej izolacji Rosji, która odpowiada za agresję na Ukrainę, są nieskuteczne. Z drugiej jednak strony jest to kolejny przykład tzw. bambusowej dyplomacji Wietnamu, który unika zawiązywania oficjalnych sojuszy, ale jednocześnie dąży do rozwijania zbalansowanych relacji ze wszystkimi mocarstwami, czerpiąc przy tym jak najwięcej korzyści z rosnącej rywalizacji na arenie międzynarodowej.

Prezydent Rosji spotkał się ze swoim wietnamskim odpowiednikiem To Lamem, z którym uzgodnił szczegóły zacieśnienia współpracy dwustronnej z zakresu edukacji, nauki i technologii, eksploracji ropy i gazu ziemnego oraz czystej energii. Władimir Putin spotkał się także z sekretarzem generalnym Komunistycznej Partii Wietnamu (KPW) Nguyen Phu Trongiem oraz premierem Pham Minh Chinhem. Przedstawiciele obu państw zgodzili się także na rozpoczęcie prac nad planem rozwoju centrum nauki i technologii jądrowej w Wietnamie. Spośród kilkunastu porozumień, które zostały przedstawione opinii publicznej żadne nie dotyczyło bezpośrednio zagadnień związanych z bezpieczeństwem i obronnością. Niemniej jednak To Lam poinformował, iż zawarto dodatkowe porozumienia, których treść nie została ujawniona. Co więcej prezydent Wietnamu otwarcie podkreślił, że oba państwa są zainteresowane kontynuacją współpracy z zakresu bezpieczeństwa. Pod tym względem pobyt Władimira Putina w Korei Północnej był bardziej owocny, ponieważ oba państwa zobowiązały się do wzajemnej pomocy w przypadku ataku zbrojnego.

Rosyjsko-wietnamska współpraca militarna będzie w najbliższych latach kontynuowana, albowiem Rosja nadal jest największym dostawcą sprzętu wojskowego dla tego kraju. Stosunki bilateralne są również ważne dla Hanoi z perspektywy bezpieczeństwa energetycznego oraz sporu na Morzu Południowochińskim za sprawą rosyjskich technologii umożliwiających eksplorację i wydobywanie ropy naftowej z obszarów morskich. Rząd w Hanoi udzielił rosyjskiej spółce Zarubezhneft licencję na zagospodarowanie bloku podmorskiego u południowo-wschodnich wybrzeży kraju.

Jednak wizyta nie zmieni w sposób drastyczny polityki Wietnamu wobec Rosji czy stosunku rządu w Hanoi wobec wojny na Ukrainie. Mało prawdopodobnym jest, żeby Wietnam zaczął dostarczać Rosji amunicję, co wiązałoby się z ryzykiem sankcji oraz ostracyzmu ze strony społeczności międzynarodowej. Wszystko wskazuje na to, iż kontynuowana będzie polityka neutralności, dzięki której będzie możliwe uzyskanie wsparcia od Stanów Zjednoczonych w rozwoju gospodarczym kraju oraz dywersyfikacji powiązań obronnych. Od początku XXI wieku Rosja odpowiada za około 80% wietnamskiego importu broni. Na przestrzeni ostatnich lat ta zależność jest stopniowo zmniejszana, ale Wietnam wciąż pracuje nad rozwojem stosunków z innymi państwami w tym obszarze.

II.STOSUNKI BILATERALNE CHIN Z PAŃSTWAMI ASEAN

3 czerwca: chińska straż przybrzeżna skonfiskowała zaopatrzenie dla filipińskiego posterunku na Morzu Południowochińskim. Chińska straż przybrzeżna przechwyciła żywność ze zrzutu powietrznego zrealizowanego przez filipińską marynarkę wojenną dla żołnierzy stacjonujących na wraku statku PRB Sierra Madre na płyciźnie Second Thomas, a następnie wyrzuciła zaopatrzenie do morza. Ponadto chińska flota próbowała przeszkodzić ewakuacji chorych żołnierzy stacjonujących na posterunku, między innymi poprzez wykorzystanie armatek wodnych. Do obu incydentów doszło 19 maja bieżącego roku. Z kolei w dniu 24 maja chińska straż przybrzeżna użyła armatek wodnych wobec filipińskiej łodzi rybackiej uniemożliwiając jej dostęp do łowisk w okolicach płycizny. Warto zaznaczyć, że strona chińska przedstawiła również własne oskarżenia pod adresem Filipin. Chińskie media poinformowały, że w trakcie wydarzeń z 19 maja żołnierze stacjonujący na BRP Sierra Madre skierowali broń w kierunku funkcjonariuszy chińskiej straży przybrzeżnej. Do tych informacji odniósł się przedstawiciel filipińskich sił zbrojnych Romeo Brawner, który zaznaczył, że żołnierze wyciągnęli broń w ramach „środków zapobiegawczych” do celów obronnych, ale nie mierzyli w kierunku funkcjonariuszy chińskiej straży przybrzeżnej.

6 czerwca: Chiny i Malezja zamierzają wzmocnić współpracę z zakresu bezpieczeństwa i egzekwowania prawa. W Pekinie odbyło się 5. posiedzenie wspólnej grupy roboczej ds. współpracy w obszarze zapobiegania oraz zwalczania przestępczości międzynarodowej. Spotkanie zostało przeprowadzone pod przewodnictwem chińskiego ministra bezpieczeństwa publicznego Wang Xiaohonga oraz ministra spraw wewnętrznych Malezji Saifuddina Nasutiona Bin Ismaila. Przedstawiciele obu państw zobowiązali się do wzmocnienia wymiany na wysokim szczeblu, pogłębienia praktycznej współpracy z zakresu egzekwowania prawa, ochrony bezpieczeństwa oraz promocji budowy społeczności o wspólnej przyszłości. Na tej podstawie mają zostać przedsięwzięte działania na rzecz intensyfikacji zwalczania terroryzmu, oszustw telekomunikacyjnych, nielegalnego hazardu transgranicznego i przestępczości narkotykowej.

6 czerwca: premier Malezji wezwał do intensyfikacji działań dyplomatycznych w celu deeskalacji napięć na Morzu Południowochińskim pomiędzy Chinami i Filipinami. Podczas 37. posiedzenia okrągłego stołu ds. Azji i Pacyfiku, Anwar Ibrahim poinformował, że jest w stałym kontakcie z

prezydentem Filipin, z którym omawia wydarzenia na Morzu Południowochińskim i całkowicie rozumie obawy rządu w Manili. Premier podkreślił, że jedynym sposobem na deeskalację napięć jest większe zaangażowanie w działania dyplomatyczne, dlatego Malezja będzie dążyć w podczas przyszłorocznej prezydencji w ASEAN do intensyfikacji dialogu. Niemniej jednak Anwar Ibrahim zaznaczył również, że w rozwiązanie sporu powinny zaangażować się tylko państwa członkowskie ASEAN oraz Chiny, bez udziału stron trzecich. Tego rodzaju narracja jest zgodna ze stanowiskiem Pekinu, który również chce wykluczyć zewnętrznych aktorów, takich jak Stany Zjednoczone.

7 czerwca: Filipiny poinformowały o celowym staranowaniu łodzi przez chińską straż przybrzeżną. Rzecznik filipińskiej straży przybrzeżnej Jak Tarriela poinformował o incydencie, do którego doszło 19 maja w pobliżu płycizny Second Thomas Shoal na Morzu Południowochińskim. Jednostka chińskiej straży przybrzeżnej staranowała łódź filipińskiej straży przybrzeżnej, która transportowała chorego żołnierza stacjonującego na BRP Sierra Madre. Mimo agresywnych działań strony chińskiej żołnierz został bezpiecznie przetransportowany do szpitala na wyspie Palawan. W tym samym dniu doszło również do drugiego incydentu, albowiem chińska straż przybrzeżna w dwóch łodziach pontonowych przechwyciła zaopatrzenie zrzucone przez samolot filipińskich sił zbrojnych dla żołnierzy pełniących służbę na posterunku na BRP Sierra Madre. Część zaopatrzenia została zniszczona, a następnie z powrotem wyrzucona do morza.

7 czerwca: w ciągu ostatnich miesięcy Wietnam wyraźnie przyspieszył rekultywację terenu wokół kontrolowanych obiektów na Morzu Południowochińskim. Według analizy przygotowanej przez amerykański ośrodek badawczy Asia Maritime Transparency Initiative, od listopada 2023 r. Wietnam zwiększył powierzchnię dziesięciu obiektów o 692 akry. Dla porównania w pierwszych jedenastu miesiącach 2023 r. powierzchnia sztucznych wysp została zwiększona o 404 akry, natomiast w 2022 r. o 342 akry. Dzięki pracom rekultywacyjnym Wietnamowi udało się łącznie pozyskać 2360 akrów nowego terenu, co stanowi bardzo duży postęp w porównaniu do sytuacji sprzed trzech lat, kiedy wietnamski rząd był odpowiedzialny za stworzenie 329 akrów nowej powierzchni. Wciąż jednak to Chiny są liderem pod względem rekultywacji terenu na spornych obszarach Morza Południowochińskiego, pozyskując 4650 akrów ziemi. Spośród dziesięciu największych obiektów w archipelagu Spratly trzy chińskie sztuczne wyspy pozostają w pierwszej trójce, ale kolejne cztery miejsca należą do obiektów kontrolowanych przez Wietnam.

9 czerwca: Filipiny monitorują wietnamskie działania rekultywacyjne na spornych obszarach archipelagu Spratly. Rzecznik filipińskiej marynarki

wojennej Roy Vincent w odpowiedzi na doniesienia o gwałtownych postępach prac rekultywacyjnych prowadzonych przez Wietnam na Morzu Południowochińskim, poinformował o monitorowaniu sytuacji zarówno przez siły zbrojne jak i ministerstwo spraw zagranicznych. Do sprawy odniósł się również rzecznik filipińskiej straży przybrzeżnej Jay Tarriela, który jednak zwrócił uwagę, że w przeciwieństwie do Chin, Wietnam nie prześladowa filipińskich rybaków, nie rozmieszcza swoich statków wokół obiektów kontrolowanych przez Filipiny, a także nie stosuje innych prowokacyjnych i agresywnych działań.

10 czerwca: na Filipinach rośnie poparcie dla zdecydowanej polityki rządu wobec prowokacyjnych działań Chin na spornych obszarach Morza Południowochińskiego. Według najnowszych badań opinii publicznej przeprowadzonych na Filipinach w marcu bieżącego roku przez Octa Research na grupie 1200 respondentów, 73% badanych popiera politykę rządu w Manili, polegającą na ochronie roszczeń morskich i terytorialnych poprzez działania wojskowe w tym zwiększoną obecność sił zbrojnych oraz większą liczbę patroli morskich. Dużym poparciem – wynoszącym 72% - cieszy się również podejmowanie zdecydowanych kroków dyplomatycznych. Warto zaznaczyć, że poparcie dla działań administracji prezydenta Ferdinanda Marcosa Jr. w sprawie sporu na Morzu Południowochińskim konsekwentnie rośnie od czasu wdrożenia w lutym ubiegłego roku inicjatywy transparentności. W lipcu 2023 r. poparcie dla tego rodzaju polityki wynosiło 43%, natomiast w marcu 2024 r. wzrosło do 61%. Warto również zaznaczyć, że w ostatnim sondażu 68% ankietowanych wyraziło konieczność modernizacji filipińskich sił zbrojnych, aby podnieść możliwości ochrony suwerenności państwa. Agresywne działania Chin na Morzu Południowochińskim przyczyniły się również do konsolidacji percepcji zagrożenia Filipinczyków. Aż 76% respondentów wskazało Chiny jako największe zagrożenie dla Filipin.

12 czerwca: chińska marynarka wojenna po raz pierwszy przeprowadziła ćwiczenia w obrębie wyłącznej strefy ekonomicznej Filipin na Morzu Południowochińskim. W ramach realizowanych ćwiczeń liczba chińskich statków na wodach filipińskiej wyłącznej strefy ekonomicznej zwiększyła się w okresie 4-10 czerwca do 146 statków. Oprócz 22 jednostek chińskiej marynarki wojennej zarejestrowano również 16 statków straży przybrzeżnej oraz 108 statków milicji morskiej. Szczególnie dużą aktywność chińskiej floty zaobserwowano w okolicach płycizny Second Thomas, gdzie odnotowano obecność 50 statków z czego 8 jednostek należało do chińskiej marynarki wojennej. Dodatkowo 42 statki zaobserwowano w okolicach wyspy Thitu oraz 33 jednostki niedaleko płycizny Scarborough. Główna część chińskich ćwiczeń z udziałem statku desantowego, dwóch okrętów oraz dwóch jednostek wsparcia odbyła się w okolicach płycizny Sabina.

13 czerwca: połączenie kolejowe pomiędzy stolicami Tajlandii oraz Chin jest coraz bliżej. W lipcu odbędą się pierwsze testy połączenia kolejowego pomiędzy Bangkokiem a Wientianem, stolicą Laosu. Uruchomienie tego połączenia umożliwi podróżowanie pociągami z Bangkoku do Pekinu z przystankami w Wientianie oraz Kunmingu. Pokonanie trasy 3200 km potrwa niemal cały dzień. Cała linia kolejowa z Tajlandii przez Laos do Chin ma zostać ukończona do 2028 r.

18 czerwca: Chiny udaremniły filipińską misję zaopatrzeniową dla posterunku na BRP Sierra Madre. Chińska straż przybrzeżna przy wsparciu ze strony milicji morskiej oraz marynarki wojennej uniemożliwiła realizację misji zaopatrzeniowej realizowanej przez filipińskie siły zbrojne. W misję było zaangażowanych sześć filipińskich jednostek w tym łódzie pontonowe o sztywnym kadłubie. W ramach chińskich działań - obejmujących taranowanie, niebezpieczne manewry i użycie armatek wodnych - siedmiu Filipińczyków zostało rannych (jeden z nich stracił palec). Według doniesień medialnych część filipińskich łodzi zostało odholowanych przez chińskie służby. Ponadto chiński personel wkroczył na pokład jednej z filipińskich łodzi i skonfiskował osiem sztuk broni palnej, jednocześnie przebijając kadłub łodzi pontonowej. Zgodnie z przekazem medialnym czterech członków filipińskiej załogi zostało tymczasowo zatrzymanych, ale w wyniku negocjacji zostali uwolnieni. Warto zaznaczyć, że jest to już trzeci incydent, w wyniku którego zostali ranni członkowie filipińskiego personelu realizującego misję zaopatrzeniową dla posterunku na płyciźnie Second Thomas. Co więcej po raz pierwszy chiński personel wszedł na pokład filipińskiej łodzi, co należy uznać za implementację nowych regulacji działania chińskiej straży przybrzeżnej, które zaczęły obowiązywać od 15 czerwca bieżącego roku, na mocy których funkcjonariusze mogą przejmować zagraniczne jednostki oraz dokonywać aresztowania załogi w przypadku przekroczenia chińskich granic morskich, co według Pekinu ma również zastosowanie w przypadku Morza Południowochińskiego oraz rozległych roszczeń Chin w ramach tzw. linii dziewięciu kresek.

18 czerwca: Chiny odrzuciły wniosek filipińskiego rządu w sprawie rozszerzenia granic szelfu kontynentalnego na Morzu Południowochińskim. Podczas konferencji prasowej rzecznik chińskiego ministerstwa spraw zagranicznych Lin Jian stwierdził, że jednostronne złożenie wniosku przez Filipiny stanowi naruszenie suwerennych praw i jurysdykcji Chin, a także prawa międzynarodowego w tym UNCLOS oraz Deklaracji o postępowaniu stron na Morzu Południowochińskim. Zdaniem rzecznika, Komisja ONZ ds. Granic Szelfu Kontynentalnego nie rozpatrzy filipińskiego wniosku z uwagi na spór morski i terytorialny pomiędzy Chinami i Filipinami.

19 czerwca: premier Chin złożył trzydniową wizytę w Malezji w ramach obchodów 50. rocznicy nawiązania oficjalnych stosunków dwustronnych.

Podczas pobytu w Malezji, Li Qiang odbył serię spotkań z najwyższymi przedstawicielami państwa, w tym z królem Sułtanem Ibrahimem oraz premierem Anwarem Ibrahimem. Premier ChRL wziął również udział w ceremonii inaugurującej budowę terminala Gombak, wchodzącego w skład jednego z głównych projektów infrastrukturalnych realizowanych w ramach inicjatywy Pasa i Szlaku – Linii Kolejowej Wschodniego Wybrzeża (East Coast Rail Link, ECRL). Linia kolejowa o długości 665 km została ukończona w 70% i ma być oddana do użytku w 2026 r. Warto zaznaczyć, że prowadzone są rozmowy w sprawie połączenia ECRL z połączeniami kolejowymi w Tajlandii oraz Laosie, aby umożliwić transport kolejowy z Malezji do Chin. Byłby to kolejny krok w stronę realizacji inicjatywy panazjatyckiej kolei (Pan-Asia Railway) rozciągającej się od Singapuru do Kunmingu w Chinach. Zwieńczeniem wizyty było podpisanie 14 protokołów ustaleń poświęconych współpracy dwustronnej z zakresu gospodarki, turystyki, handlu i mieszkalnictwa. Odnowiony został między innymi pięcioletni pakt o współpracy handlowej i ekonomicznej. Przedstawiciele obu państw zobowiązali się również do przeglądu ustaleń dotyczących ruchu bezwizowego. Wśród porozumień znalazła się umowa zezwalająca na eksport świeżych durianów z Malezji do Chin. Wcześniej możliwy był eksport produktów przetworzonych oraz mrożonych durianów. Jest to o tyle istotne, że Malezja jest jednym z największych na świecie producentów tego owocu.

19 czerwca: Filipiny zażądały od Chin zwrotu skonfiskowanego sprzętu oraz zapłaty rekompensaty za zniszczenia powstałe w wyniku ostatniego incydentu w pobliżu płycizny Second Thomas.

Zwierzchnik filipińskich sił zbrojnych odniósł się do incydentu z 17 czerwca, podczas którego osiem chińskich motorówek wielokrotnie staranowało filipińskie łodzie pontonowe. Generał Romeo Brawner Jr zwrócił się do Chin z żądaniem zwrotu ośmiu karabinów M4, sprzętu nawigacyjnego oraz zaopatrzenia, które zostało przejęte przez chiński personel po wtargnięciu na pokład dwóch filipińskich łodzi. Funkcjonariusze chińskiej straży przybrzeżnej uzbrojeni w noże, maczety, siekiery zaatakowali nieuzbrojony personel filipińskich łodzi biorących udział w misji zaopatrzeniowej dla posterunku na BRP Sierra Madre.

21 czerwca: sojusz zbrojnych ugrupowań mniejszości etnicznych w Birmie oskarżył juntę o pogwałcenie wynegocjowanego przez Chiny zawieszenia broni. W styczniu bieżącego roku Chiny w roli pośrednika przyczyniły się do wypracowania warunków zawieszenia broni pomiędzy birmańską juntą a zbrojnymi ugrupowaniami opozycyjnymi. Sojusz trzech ugrupowań (Armia Wyzwolenia Narodowego Ta'ang, Armia Sojuszu Narodowo-Demokratycznego Birmy oraz Armia Arakanu) oskarżył juntę o wielokrotne złamanie porozumienia i przeprowadzenie ataków, w których zginęła ludność cywilna. Birmańskie

wojsko miało między innymi przeprowadzić 19 czerwca atak powietrzny na tereny kontrolowane przez Armię Wyzwolenia Narodowego Ta'ang.

21 czerwca: według filipińskiej krajowej rady morskiej ostatni incydent wokół misji zaopatrzeniowej dla posterunku na BRP Sierra Madre był „nieporozumieniem lub wypadkiem”. Zdaniem przewodniczącego krajowej rady morskiej (National Maritime Council) Lucasa Bersamina działań chińskiej straży przybrzeżnej wobec filipińskiej misji zaopatrzeniowej nie można uznać za atak zbrojny, a jedynie „nieporozumienie lub wypadek”. Uznano również, iż ostatni incydent nie stwarzał wystarczających podstaw do uruchomienia traktatu o wzajemnej obronie ze Stanami Zjednoczonymi z 1951 r. W celu uniknięcia kolejnych incydentów rada zaopiniowała prezydentowi Filipin, aby rząd z wyprzedzeniem publikował harmonogram kolejnych misji zaopatrzeniowych. Warto zaznaczyć, że tego rodzaju decyzja stanowiłaby podporządkowanie się warunkom Pekinu, który zgłaszał wcześniej takie wymagania. Należy podkreślić, że stanowisko rady jest sprzeczne z narracją filipińskich sił zbrojnych, które interwencję ze strony chińskiej straży przybrzeżnej określiły „przymusowymi, agresywnymi i barbarzyńskimi działaniami”. Posiedzenie krajowej rady morskiej zostało zwołane w pałacu prezydenckim (Malacanang), aby przedstawić zalecenia polityczne prezydentowi Ferdinandowi Marcosowi Jr. w związku z sytuacją na spornych obszarach Morza Południowochińskiego.

21 czerwca: Wietnam wyraził swoje zaniepokojenie incydem pomiędzy Chinami i Filipinami w pobliżu płycizny Second Thomas. Rzeczniczka wietnamskiego ministerstwa spraw zagranicznych Pham Thu Hang odniosła się podczas konferencji prasowej do incydentu z 17 czerwca w odpowiedzi na pytanie zadane przez dziennikarza. Rzeczniczka podkreśliła, iż rząd w Hanoi z uwagą przygląda się sytuacji na Morzu Południowochińskim i jest zaniepokojony eskalacją napięć. Powtórzyła również standardowe stanowisko wietnamskiego rządu, zgodnie z którym wezwała obie strony do powściągliwości i postępowania zgodnie z prawem międzynarodowym.

21 czerwca: filipińskie grupy biznesowe zajęły stanowisko w sprawie napiętej sytuacji na Morzu Południowochińskim. Grupa 17 organizacji biznesowych, w tym Makati Business Club oraz Management Association of the Philippines, wezwały filipiński rząd do pilnego podjęcia działań w celu modernizacji sił zbrojnych i straży przybrzeżnej, żeby zwiększyć ich zdolności do zapewnienia bezpieczeństwa dla obywateli prowadzących działalność na spornych obszarach Morza Południowochińskiego.

23 czerwca: prezydent Filipin podkreślił dążenie do pokojowego rozwiązania sporów na Morzu Południowochińskim. Podczas przemówienia do żołnierzy z jednostki podlegającej pod Dowództwo Zachodnie

(odpowiedzialne za nadzór nad spornym obszarem Morza Południowochińskiego), prezydent Ferdinand Marcos Jr zaznaczył, że rząd nie jest zainteresowany wszczynaniem konfliktu zbrojnego, dlatego będzie zmierzał do deeskalacji napięć i pokojowego rozwiązania sporów. W ramach spotkania prezydent Marcos wręczył marynarzom biorącym udział w ostatniej misji zaopatrzeniowej dla posterunku na BRP Sierra Madre ordery Lapu-Lapu. 79 żołnierzy otrzymała ordery w stopniu Kamagi, natomiast Jeffrey Facundo, który stracił kciuk w wyniku agresywnych działań chińskiej straży przybrzeżnej został odznaczony orderem Lapu-Lapu w stopniu Kampilan.

24 czerwca: filipiński rząd zmienił narrację w sprawie incydentu na Morzu Południowochińskim. Po spotkaniu prezydenta Filipin z żołnierzami biorącymi udział w misji zaopatrzeniowej dla posterunku na BRP Sierra Madre, rząd w Manili zmienił swoje stanowisko w sprawie incydentu, który miał miejsce 17 czerwca w okolicach płycizny Second Thomas. Początkowo przewodniczący krajowej rady morskiej (National Maritime Council) Lucas Bersamin określił działania chińskiej straży przybrzeżnej wobec filipińskiej misji zaopatrzeniowej jako „nieporozumienie lub wypadek”. Niemniej jednak po dokładnej analizie sytuacji minister obrony Gilberto Teodoro Jr przedstawił na konferencji prasowej nowe stanowisko rządu w Manili, który uznał ostatnie działania Chin jako „agresywne i nielegalne użycie siły”.

26 czerwca: były rzecznik chińskiego ministerstwa spraw zagranicznych został nowym ambasadorem Chin w Kambodży. Wang Wenbin, znany jako jeden z głównych wykonawców tzw. „wilczej dyplomacji” w roli rzecznika chińskiego ministerstwa spraw zagranicznych, przejmie obowiązki chińskiego ambasadora w Kambodży. Wcześniej tę funkcję sprawował przez sześć lat Wang Wentian.

26 czerwca: premier Wietnamu spotkał się z Xi Jinpingiem w Pekinie. Pham Minh Chinh złożył wizytę w Chinach, aby wziąć udział w 2024 Summer Davos. Przy tej okazji spotkał się zarówno z przewodniczącym Xi Jinpingiem jak i wicepremierem Zhang Guoqingiem. Podczas rozmów poruszony został temat budowy trzech linii kolejowych łączących Wietnam z Chinami (Lào Cai – Hà Nội – Hải Phòng, Lạng Sơn – Hà Nội oraz Móng Cái – Hạ Long – Hải Phòng). Premier Pham Minh Chinh zwrócił się do strony chińskiej z prośbą o wsparcie dla wietnamskiego sektora kolejowego, zwłaszcza w kontekście rozwiązań technologicznych, preferencyjnych pożyczek oraz szkoleń.

KOMENTARZ

Filipińska misja zaopatrzeniowa dla garnizonu stacjonującego na pokładzie statku BRP Sierra Madre w pobliżu płycizny Second Thomas na Morzu Południowochińskim po raz kolejny stała się celem asertywnych działań ze strony chińskiej floty. W odróżnieniu od większości poprzednich incydentów, tym razem misja zaopatrzeniowa została skutecznie powstrzymana przez stronę chińską za sprawą przedsięwzięcia całego zestawu agresywnych środków, takich jak wykonywanie niebezpiecznych manewrów, taranowanie oraz użycie armatek wodnych. Dodatkowo na uwagę zasługuje wkroczenie chińskiego personelu na dwie filipińskie łodzie pontonowe i skonfiskowanie sprzętu oraz ośmiu sztuk broni palnej, co zdarzyło się po raz pierwszy. Przebieg ostatniego incydentu świadczy o eskalacji chińsko-filipińskich napięć na nowy, wyższy poziom. Na tej podstawie należy wnioskować, że rząd w Pekinie poddaje testowi „żelazny” sojusz pomiędzy Filipinami i Stanami Zjednoczonymi, licząc na to, iż będzie mógł podważyć wiarygodność Waszyngtonu jako głównego gwaranta bezpieczeństwa Filipin.

Filipińska marynarka wojenna zorganizowała w poniedziałek (17 czerwca) misję zaopatrzeniową dla żołnierzy stacjonujących na wraku statku BRP Sierra Madre, który został celowo osadzony na mieliźnie płycizny Second Thomas w 1999 r., będącej częścią archipelagu Spratly. Od ponad roku misje zaopatrzeniowe dla tego posterunku są jednym z głównych celów interwencji chińskiej straży przybrzeżnej, wspieranej przez milicję morską oraz marynarkę wojenną. Do tej pory pierwszą stroną informującą o incydentach na tym obszarze były Filipiny, które w ramach realizowanej od lutego 2023 r. inicjatywy transparentności informują społeczeństwo filipińskie oraz międzynarodową opinię publiczną o chińskiej aktywności w tzw. *szarej strefie*. Tym razem to Pekin postanowił przejąć inicjatywę, ponieważ pierwsze doniesienia o wydarzeniach z okolic płycizny Second Thomas pochodziły od chińskiej straży przybrzeżnej, która poinformowała kolizji chińskiego statku z filipińską jednostką. Zdaniem strony chińskiej do zderzenia doszło z winy filipińskiej załogi statku zaopatrzeniowego, albowiem zignorowała ostrzeżenia chińskiej straży przybrzeżnej i w niebezpieczny sposób zbliżyła się do chińskiej jednostki.

Informacje strony chińskiej spotkały się z niemal natychmiastową reakcją filipińskich sił zbrojnych, które określiły doniesienia chińskiej straży przybrzeżnej jako „wprowadzające w błąd”. Wkrótce później przedstawiono wyczerpujące

informacje na temat przebiegu incydentu, które zostały poparte licznymi zdjęciami oraz materiałami wideo.

W misji zaopatrzeniowej wzięło udział łącznie sześć filipińskich jednostek w tym łódzie pontonowe o sztywnym kadłubie, ale żadna z nich nie zdołała dostarczyć materiałów do posterunku z uwagi na niebezpieczne manewry wykonywane przez chińską straż przybrzeżną (włącznie z taranowaniem) oraz użycie armatek wodnych. W ciągu ostatniego roku chińskie służby użyły armatek wodnych co najmniej pięciokrotnie i trzykrotnie doprowadziły do kolizji statków. Zgodnie z doniesieniami medialnymi w ramach ostatniego incydentu dwie filipińskie łodzie zostały odholowane. Oprócz tego na pokład dwóch z nich weszli funkcjonariusze chińskiej straży przybrzeżnej uzbrojeni w noże, maczety oraz siekiery, a następnie zaatakowali nieuzbrojony personel realizujący misję zaopatrzeniową. Łącznie osiem osób zostało rannych, przy czym jedna z nich poważnie, ponieważ straciła jeden z palców (prawy kciuk). Jednocześnie chińska straż przybrzeżna skonfiskowała osiem sztuk broni palnej (karabiny M4) przeznaczonej dla personelu stacjonującego na BRP Sierra Madre, a także sprzęt nawigacyjny oraz część zaopatrzenia. Ponadto czterech Filipińczyków zostało tymczasowo zatrzymanych w roli zakładników.

Ostatni incydent jest trzecim przypadkiem chińsko-filipińskiej konfrontacji w 2024 r., podczas której zostali ranni przedstawiciele filipińskich służb odpowiedzialnych za dostarczenie zaopatrzenia dla posterunku na BRP Sierra Madre. Warto zaznaczyć, że w pierwszych dwóch przypadkach rany były skutkiem wykorzystania armatek strzelających strumieniem wody pod wysokim ciśnieniem. Z kolei wydarzenia z czerwca stanowią pierwszy przykład bezpośredniej konfrontacji pomiędzy przedstawicielami obu państw w ramach wtargnięcia chińskich funkcjonariuszy na pokład dwóch filipińskich łodzi. Na uwagę zasługuje również samo wkroczenie na pokład, co należy uznać za implementację nowych regulacji dotyczących uprawnień chińskiej straży przybrzeżnej, które zaczęły obowiązywać od 15 czerwca, czyli na dwa dni przed incydem. Chiński rząd rozszerzył kompetencje tej formacji o możliwość skonfiskowania zagranicznych statków nielegalnie wkraczających na chińskie wody, a także wejścia na pokład i dokonania zatrzymania załogi na okres do 60 dni bez procesu sądowego. Między innymi na te przepisy powołał się chiński rząd argumentując swoją interwencję wobec filipińskiej misji zaopatrzeniowej.

Spośród przedstawicieli Filipin zdecydowanie najbardziej stanowczą narrację prowadzą przedstawiciele wojska. Zwierzchnich filipińskich sił zbrojnych generał Romeo Brawner Jr zażądał od Chin zwrotu przejętego sprzętu oraz broni palnej, a także wypłaty zadośćuczynienia finansowego za poniesione straty materialne. Oprócz tego porównał działania chińskiej straży przybrzeżnej do aktywności pirackiej. Następnie filipińskie siły zbrojne wydały oświadczenie, w którym

zawarto szczegółową relację wydarzeń z 17 czerwca, a sam incydent określono mianem „bezczelnego aktu agresji”, za sprawą fizycznego ataku bronią sieczną.

Niemniej jednak wkrótce potem w pałacu prezydenckim (Malacanang) zostało zorganizowane posiedzenie nowo utworzonej krajowej rady morskiej (National Maritime Council, NCM), której zadaniem było przedstawienie rekomendacji politycznych Ferdinandowi Marcosowi Jr. w związku z sytuacją na spornych obszarach Morza Południowochińskiego. Po zakończeniu posiedzenia, przewodniczący NCM Lucasa Bersamina zorganizował konferencję prasową, podczas której wyraźnie złagodził stanowisko filipińskiego rządu. Działania chińskiej straży przybrzeżnej wobec filipińskiej misji zaopatrzeniowej zostały uznane za „nieporozumienie lub wypadek”, a co za tym idzie wykluczono potrzebę uruchomienia traktatu o wzajemnej obronie zawartego przez Filipiny i Stany Zjednoczone w 1951 r. Ponadto przewodniczący Bersamin poinformował, że zarekomendowano prezydentowi Marcosowi Jr., aby rząd z wyprzedzeniem publikował harmonogram kolejnych misji zaopatrzeniowych. Stanowisko krajowej rady morskiej spotkało się z bardzo dużym zdziwieniem na Filipinach jak również ze strony zagranicznych analityków, ponieważ było niespójne z dotychczasowymi komunikatami rządu w Manili. Podważyło również realizowaną inicjatywę transparentności, której kluczowym elementem jest prowadzenie koherentnej polityki wobec agresywnych działań Chin na Morzu Południowochińskim. Szczególnie duże kontrowersje wywołała propozycja publikacji harmonogramu kolejnych misji zaopatrzeniowych, albowiem stanowiłoby to podporządkowanie się warunkom stawianym przez Pekin, który wzywał wcześniej filipiński rząd do informowania z wyprzedzeniem o misjach zaopatrzeniowych dla posterunku na BRP Sierra Madre oraz wstrzymania dostaw materiałów umożliwiających naprawę lub wzmocnienie posterunku znajdującego się na wraku statku z okresu II wojny światowej. Z operacyjnego punktu widzenia jawne informowanie o kolejnych misjach zaopatrzeniowych działałoby na niekorzyść interesów Filipin, ponieważ strona chińska mogłaby się lepiej przygotować do skutecznej blokady dostępu do płycizny Second Thomas.

Niedługo po konferencji prasowej zorganizowanej przez przewodniczącego NCM, Ferdinand Marcos Jr spotkał się z żołnierzami, którzy wzięli udział w misji z 17 czerwca oraz stacjonowali na BRP Sierra Madre w kwaterze Dowództwa Zachodniego na Palawanie (odpowiedzialnego za nadzór nad spornym obszarem Morza Południowochińskiego). Prezydent wręczył wszystkim 79 marynarzom ordery Lapu-Lapu w stopniu Kamagi, natomiast Jeffrey Facundo, który w konfrontacji z chińską strażą przybrzeżną ucierpiał najbardziej (stracił palec), otrzymał order Lapu-Lapu w stopniu Kampilan. Po spotkaniu minister obrony Gilberto Teodoro Jr zorganizował kolejną konferencję prasową, na której zweryfikował stanowisko rządu. Podczas rozmowy z dziennikarzami minister zwrócił uwagę, iż stanowisko Lucasa Bersamina opierało się na „wstępnej ocenie

(sytuacji) z tamtego okresu”. Na podstawie relacji żołnierzy bezpośrednio zaangażowanych w konfrontację z chińską strażą przybrzeżną stwierdzono jednak, że w przypadku ostatniego incydentu nie może być mowy o „nieporozumieniu lub wypadku”, a działania Chin należy zakwalifikować jako „agresywne i nielegalne użycie siły”. Minister obrony Filipin przyznał, że rząd Filipiny nadal będą dążyły do wypracowania pokojowego rozwiązania sporu, ale zaznaczył jednocześnie, iż rząd nie zamierza publikować informacji o kolejnych misjach zaopatrzeniowych dla posterunku w pobliżu płycizny Second Thomas. Jest to bardzo ważna informacja, ponieważ świadczy o tym, że Manila nie zamierza się podporządkować arbitralnie narzuconym przez Pekin żądaniom. Na tej podstawie należy również stwierdzić, iż Filipiny planują kontynuować swoją asertywną postawę mimo eskalacji napięć ze strony Chin.

Uwagi wygłoszone przez filipińskiego ministra obrony spotkały się z krytyką ze strony chińskiego ministerstwa spraw zagranicznych, którego zdaniem Filipiny „powinny zaprzestać naruszeń i prowokacji” oraz „współpracować z Chinami na rzecz ochrony pokoju i stabilności na Morzu Południowochińskim”. Pekin wezwał także rząd w Manili do zaniechania „wprowadzania społeczności międzynarodowej w błąd”, co może świadczyć o tym, że chiński rząd coraz bardziej odczuwa negatywne skutki filipińskiej inicjatywy transparentności, która zwiększa straty wizerunkowe Chin na arenie międzynarodowej za sprawą coraz większej krytyki agresywnych działań w *szarej strefie*.

III. RYWALIZACJA CHINY-USA W ASEAN

3 czerwca: amerykańskie drony rozpoczęły rotacyjną działalność z filipińskiej bazy powietrznej. Na prośbę rządu w Manili, bezzałogowe statki powietrzne MQ-9A Reaper należące do korpusu piechoty morskiej Stanów Zjednoczonych rozpoczęły wiosną bieżącego roku działalność z bazy sił powietrznych Basa. Wykorzystanie nieuzbrojonych dronów ma na celu wsparcie wymiany informacji wywiadowczych pomiędzy amerykańskim Dowództwem Indo-Pacyfiku oraz filipińskimi siłami zbrojnymi. Drony MQ-9A realizują misje rozpoznawcze oraz prowadzą obserwację. Rotacyjna obecność amerykańskich samolotów bezzałogowych na terytorium Filipin jest możliwa dzięki umowy o wzmocnionej współpracy obronnej z 2014 r. Drony przeprowadziły do tej pory pięć misji na obszarze Morza Południowochińskiego, zwłaszcza w okolicach spornych obszarów, takich jak płycizna Second Thomas.

3 czerwca: sekretarz obrony USA spotkał się na marginesie dialogu Shangri-La z ministrem obrony Filipin. Głównym tematem rozmowy przedstawicieli obu państw były kwestie związane z bezpieczeństwem, a w szczególności

sytuacja na Morzu Południowochińskim. Gilberto C. Teodoro Jr przedstawił również swojemu amerykańskiemu odpowiednikowi postępy Filipin z zakresu modernizacji sił zbrojnych oraz wdrażania koncepcji kompleksowej obrony archipelagowej (Comprehensive Archipelagic Defense Concept, CADC). Z kolei Lloyd J. Austin III powtórzył zapewnienia dotyczące wsparcia Stanów Zjednoczonych dla Filipin w ramach traktatu o wzajemnej obronie z 1951 r.

4 czerwca: sekretarz obrony USA złożył jednodniową wizytę w Kambodży.

Lloyd J. Austin III spotkał się z premierem Hun Manetem, ministrem obrony Tea Seiha, a także byłym premierem Hun Senem, który zrezygnował ze stanowiska po niemal czterech dekadach. Podczas serii spotkań przedstawiciele obu państw omówili możliwości wzmocnienia dwustronnej współpracy z zakresu bezpieczeństwa, która obejmuje wznowienie wymiany wojskowej oraz wspólnych szkoleń, obejmujących działania w przypadku katastrof naturalnych, realizację misji pokojowych ONZ, a także neutralizację materiałów wybuchowych.

11 czerwca: Filipiny zamierzają otworzyć nową bazę na obszarze, gdzie w przeszłości funkcjonowała amerykańska baza marynarki wojennej.

Zgodnie z dokumentami przetargowymi oraz planami rozwoju filipińskich sił powietrznych na obszarze międzynarodowego lotniska Subic Bay ma powstać nowa baza sił powietrznych, która będzie obsługiwać samoloty rozpoznawcze oraz szturmowe. W przeszłości na tym terenie znajdowała się stacja sił powietrznych amerykańskiej marynarki wojennej, ale została zlikwidowana w latach 90-tych XX wieku wraz z wycofaniem się amerykańskich sił zbrojnych z Filipin. Od tamtej pory zarówno filipińskie jak i amerykańskie wojska okazjonalnie korzystają z tej infrastruktury w celu ułatwienia działań polegających na zaopatrywaniu, tankowaniu oraz naprawie sprzętu. Obiekty portowe w Zatoce Subic służą również do rozładunku amerykańskiego sprzętu wojskowego przy okazji realizacji wspólnych ćwiczeń. Intensyfikacja chińsko-filipińskich napięć na Morzu Południowochińskim sprawił, że wzrosło zainteresowanie filipińskiego establishmentu wojskowego modernizacją infrastruktury wojskowej w Zatoce Subic. Między innymi dlatego w 2022 r. rząd w Manili utworzył w tej strategicznej lokalizacji bazę operacyjną marynarki wojennej Subic (Naval Operating Base Subic). Budowa nowej bazy sił powietrznej w tym regionie zwiększyłaby możliwości Filipin, jeżeli chodzi o nadzór powietrzny nad spornym obszarem Morza Południowochińskiego, w tym płycizny Scarborough, która jest jednym z głównych punktów zapalnych sporu. Na chwilę obecną plany przewidują jedynie inwestycje w wysokości 2,5 mln USD i obejmują poprawę warunków mieszkaniowych oraz zabezpieczenie kompleksu. W dłuższej perspektywie jest planowana budowa bazy dedykowanej dla bezzałogowych statków powietrznych.

14 czerwca: Stany Zjednoczone przekazały Malezji 156 mln USD w postaci aktywów powiązanych ze skandalem wokół funduszu inwestycyjnego 1MDB. Amerykańska ambasada w Malezji wydała oświadczenie z informacją, że do tej pory udało się przekazać łącznie 1,4 mld USD środków odzyskanych w ramach głośnej afery wokół państwowego funduszu inwestycyjnego 1MDB, który powstał w 2009 r. Główną rolę w aferze odegrał były premier Malezji Najib Razak oraz pracownicy jednego z największych banków inwestycyjnych Goldman Sachs z siedzibą w Nowym Jorku.

17 czerwca: marynarki wojenne ze Stanów Zjednoczonych, Filipin, Kanady oraz Japonii przeprowadziły wspólny patrol na wodach wyłącznej strefy ekonomicznej Filipin na Morzu Południowochińskim. We wspólnym patrolu zrealizowanym w dniach 16-17 czerwca wzięły udział łącznie cztery statki, po jednym z każdego państwa (USS Ralph Johnson, HMCS Montreal, JS Kirisame, BRP Andres Bonifacio). Podczas patrolu pracowano nad wzmocnieniem zdolności z zakresu interoperacyjności, ale co istotniejsze sama inicjatywa stanowiła jasny sygnał dla rządu w Pekinie o wsparciu Stanów Zjednoczonych oraz państw sojuszników dla Filipin w obliczu rosnących napięć na spornych obszarach Morza Południowochińskiego.

17 czerwca: Departament Stanu USA wydał oświadczenie w sprawie chińsko-filipińskiej konfrontacji na Morzu Południowochińskim. W komunikacie wyrażono poparcie dla Filipin w obliczu narastających napięć na Morzu Południowochińskim. Ponadto amerykański rząd potępił chińskie działania obejmujące agresywne manewry i nękanie statków biorących udział w realizacji legalnej misji zaopatrzeniowej. Analogicznie do poprzednich oświadczeń powtórzono zostało poparcie dla wyroku trybunału arbitrażowego z 2016 r. oraz podkreślono gwarancje bezpieczeństwa w ramach traktatu o wzajemnej obronie z 1951 r.

17 czerwca: Filipiny i Stany Zjednoczone przeprowadziły ćwiczenia z użyciem ostrej amunicji. Filipińskie i amerykańskie siły zbrojne przeprowadziły ćwiczenia z wykorzystaniem prawdziwej amunicji w ramach 24. edycji ćwiczeń Marine Aviation Support Activity (MASA). W ramach tej inicjatywy przeprowadzono symulację ataków lądowych i morskich oraz demonstrację zdolności dowodzenia i kontroli. Filipińska piechota morska i amerykańskie samoloty F-35B przeprowadziły ataki na cele morskie obejmujące drewniane i betonowe konstrukcje. Ćwiczenia miały na celu wzmocnienie obrony terytorialnej i zwiększenie interoperacyjności między siłami zbrojnymi obu państw.

22 czerwca: zastępca sekretarza stanu USA ds. Azji Wschodniej i Pacyfiku złożył wizytę w Wietnamie. Daniel Kritenbrink podkreślił, że jego wizyta w Wietnamie nie ma nic wspólnego z wizytą Władimira Putina, do której doszło

kilka dni wcześniej. Niemniej jednak warto odnotować, że amerykańska placówka dyplomatyczna w Hanoi stanowczo potępiła przyjęcie prezydenta Rosji przez wietnamski rząd, argumentując, iż „żadne państwo nie powinno zapewniać Putinowi platformy do promowania jego agresywnej wojny oraz pozwalać mu na usprawiedliwianie jego okrucieństw”. W ramach pobytu zastępca sekretarza stanu spotkał się między innymi z wietnamskim ministrem spraw zagranicznych Bui Thanh Sonem, z którym omówił eskalację napięć na spornym obszarze Morza Południowochińskiego. Daniel Kritenbrink stanowczo skrytykował Chiny za „nieodpowiedzialne” i „głęboko destabilizujące” działania na tym akwenie.

23 czerwca: Stany Zjednoczone są bardzo zaniepokojone sytuacją na Morzu Południowochińskim. Asystent sekretarza stanu USA ds. Azji Wschodniej i Pacyfiku Daniel Kritenbrink, wyraził głębokie zaniepokojenie sytuacją na Morzu Południowochińskim. Podczas wizyty w Hanoi skrytykował ostatnie działania Chin w regionie, szczególnie wokół płycizny Second Thomas, nazywając je "nieodpowiedzialnymi, agresywnymi, niebezpiecznymi i głęboko destabilizującymi". Kritenbrink podkreślił, że Stany Zjednoczone będą nadal wspierać swoich filipińskich sojuszników, zaznaczając, że zobowiązania wynikające z traktatu o wzajemnej obronie są "niezłomne". Dodał również, że wszystkie kraje regionu, w tym Chiny, powinny szanować prawo międzynarodowe i zachowywać się odpowiedzialnie na obszarach morskich.

25 czerwca: marynarka wojenna Singapuru poprowadziła międzynarodowy patrol w ramach tegorocznej edycji manewrów RIMPAC. Singapurska marynarka wojenna Singapuru poprowadziła wielonarodowy patrol grupowy z udziałem okrętów z Brunei (KDB Darussalam oraz KDB Darulaman), Indonezji (KRI Raden Eddy Martadinata), Japonii (JS Kunisaki), Korei Południowej (ROKS Chungmugong Yi Sun-sin), Malezji (KD Lekiu), Holandii (HNLMS Tromp) oraz Stanów Zjednoczonych (USNS Pecos). Rejs odbył się z Guamu na Hawaje w ramach ćwiczeń RIMPAC 2024, trwających od 14 do 25 czerwca. Uczestnicy przeprowadzili ćwiczenia z zakresu komunikacji, użycia uzbrojenia pokładowego oraz tankowania na morzu, które zostały uzupełnione realizacją symulacji walki podwodnej i obrony powietrznej. Głównym celem inicjatywy było wzmocnienie interoperacyjności i relacji pomiędzy personelem sił zbrojnych.

27 czerwca: Filipiny nie zwróciły się do Stanów Zjednoczonych o wsparcie w realizacji misji zaopatrzeniowych. Filipiński ambasador w USA Jose Manuel Romualdez poinformował, że oprócz wsparcia w postaci zapewnienia materiałów wizualnych pomagających ocenić sytuację na spornych obszarach na Morzu Południowochińskim, Stany Zjednoczone nie wspierają w inny sposób Filipin podczas realizacji misji zaopatrzeniowych. Dyplomata podkreślił również, że mimo testowania cierpliwości Filipin, rząd w Manili planuje rozmowy z Pekinem na temat deeskalacji napięć w lipcu bieżącego roku. Minister spraw

zagranicznych Filipin Enrique Manalo poinformował 25 czerwca na przesłuchaniu w senacie, iż rząd jest zaangażowany w rozmowy z Chinami na temat opracowania „środków budowy zaufania”, umożliwiających skuteczniejsze zarządzanie napięciami na Morzu Południowochińskim. Zdaniem Romualdeza, na chwilę obecną nie ma także planów, aby uruchamiać traktat o wzajemnej obronie ze Stanami Zjednoczonymi. Administracji prezydenta Ferdinanda Marcosa Jr. zależy na tym, aby samodzielnie realizować misje zaopatrzeniowe, bez udziału państw trzecich.

29 czerwca: Stany Zjednoczone przekazały Malezji trzy samoloty do nadzoru obszarów morskich. Amerykański ambasador w Malezji Edgard D. Kagan wziął udział w ceremonii przekazania malezyjskim siłom powietrznym trzech samolotów obserwacyjnych CN235, zorganizowanej w bazie sił powietrznych Subang. Zgodnie z informacjami przedstawionymi przez amerykańską placówkę dyplomatyczną, Malezja otrzymała również grant w wysokości około 60 mln USD w ramach inicjatywy na rzecz bezpieczeństwa morskiego (Maritime Security Initiative). Środki finansowe zostały wykorzystane do pokrycia kosztów związanych z przekształceniem samolotów transportowych w samoloty obserwacyjne, które będą służyć do nadzoru obszarów morskich. W ramach inicjatywy malezyjska marynarka wojenna otrzymała wcześniej między innymi drony ScanEagle.

KOMENTARZ

Zastępca sekretarza stanu USA ds. Azji Wschodniej i Pacyfiku Daniel Kritenbrink złożył oficjalną wizytę w Hanoi, zaraz po zakończeniu wizyty w Wietnamie przez prezydenta Władimira Putina. Ta wizyta spotkała się z bardzo dużym zainteresowaniem. Głównie za sprawą analiz dotyczących zrównoważonej polityki wietnamskiego rządu, który wykorzystuje zaostrzającą się rywalizację pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Chinami i Rosją.

Zgodnie z oficjalnym oświadczeniem Departamentu Stanu USA głównym celem wizyty Daniela Kritenbrinka było podkreślenie silnego zaangażowania USA we wdrażanie kompleksowego partnerstwa strategicznego zawartego między państwami oraz zacieśnienie współpracy na rzecz wspierania wolnego i otwartego Indo-Pacyfiku. Oprócz tego przedstawiciele obu państw omówili

wspólne cele przed nadchodzącym szczytem ministrów spraw zagranicznych ASEAN, który będzie zorganizowany przez Laos w lipcu.

Stany Zjednoczone i Wietnam podniosły rangę stosunków dyplomatycznych dziewięć miesięcy temu przy okazji wizyty prezydenta Joe Bidena, co było wtedy odczytywane jako duży sukces Waszyngtonu, albowiem taki sam status stosunków dwustronnych Wietnam posiada między innymi z Rosją oraz Chinami. Ostatnia wizyta prezydenta Putina świadczy jednak o tym, iż rząd w Hanoi zachowuje symetryzm w swojej polityce zagranicznej. Wietnam unika zawiązywania oficjalnych sojuszy, ale jednocześnie dąży do utrzymywania dobrych relacji ze wszystkimi mocarstwami.

Przyjęcie tego rodzaju postawy stanowi wyzwanie dla amerykańskiej administracji, która dąży do ograniczenia wpływów chińskich i rosyjskich w regionie. Tym bardziej, że Moskwa wykorzystała wizytę Władimira Putina w Wietnamie do podkreślenia ograniczonych sukcesów Waszyngtonu w próbie izolacji Rosji na arenie międzynarodowej w związku z agresją na Ukrainę. O rozczarowaniu amerykańskiego rządu najlepiej świadczy oświadczenie ambasady USA w Hanoi, w którym skrytykowano Wietnam za przyjęcie rosyjskiego przywódcy zaledwie kilka dni po szczycie pokojowym dotyczącym Ukrainy w Szwajcarii, stwierdzając, że „żaden kraj nie powinien dawać Putinowi platformy do promowania jego agresywnej wojny i pozwalać mu na usprawiedliwiania jego okrucieństw”.

Podczas pobytu w Hanoi Daniel Kritenbrink spotkał się z ministrem spraw zagranicznych Bui Thanh Sonem i jednym z jego zastępców Ha Kim Ngocem. Oprócz zagadnień dotyczących relacji bilateralnych, przedstawiciele obu państw omówili również aktywność Chin na Morzu Południowochińskim w kontekście czerwcowego incydentu z udziałem chińskiej straży przybrzeżnej oraz filipińskich sił zbrojnych w okolicach płycizny Second Thomas. Asystent sekretarza stanu USA ds. Azji Wschodniej i Pacyfiku skrytykował ostatnie działania Chin w regionie, nazywając je "nieodpowiedzialnymi, agresywnymi, niebezpiecznymi i głęboko destabilizującymi". Swoje zaniepokojenie w tej sprawie wyraził również rząd Wietnamu, ale ograniczył się jedynie do wezwania obu stron konfrontacji do pokojowego rozwiązania sporu i przestrzegania prawa międzynarodowego. Wietnam również jest stroną w sporze na Morzu Południowochińskim, ale w ostatnim czasie to Filipiny są głównym celem chińskiej agresji w ramach operacji realizowanych w tzw. *szarej strefie*.

**OŚRODEK SPRAW
AZJATYCKICH**
Uniwersytet Łódzki

RAPORTY OPINIE DORADZTWO

PIERWSZY W POLSCE UNIWERSYTECKI
THINK-TANK

DORADZTWO POLITYCZNE I BIZNESOWE

ZESPÓŁ Z PRAKTYKĄ W AZJI

www.osa.uni.lodz.pl

